

Bojan Savić Ostojić

KAKO POTKRADATI BUDUĆE AUTORE (I PROĆI NEKAŽNJENO)

(Pjer Bajar: *Anticipirani plagijat*, prevela sa francuskog Mira Popović,
Službeni glasnik, Beograd, 2010)

Veliki pesnici bez izuzetka vrše kombinacije u svetu koji tek nastaje posle njih.
Valter Benjamin, *Jednosmerna ulica*

Pjer Bajar je našoj publici poznat po eseju *Kako da govorimo o knjigama koje nismo pročitali* u kojem se, na prepoznatljiv parodičan način, obračunava sa osnovnim pojmovima tradicionalne teorije književnosti iz ugla čitaoca. Poslednji naslov objavljen na srpskom, *Anticipirani plagijat* (*La plagiat par anticipation*, Editions de Minuit, 2009) ide dalje u promociji učešća čitaoca u književnom delu. U ovom eseju se zastupa stanovište da autori mogu plagirati i autore iz budućnosti.

Sam termin *plagiat par anticipation* – koji bi najtačnije mogao da se prevede kao *plagijat putem anticipacije* ili *anticipirajući plagijat* – pozajmljen je od ulipista. Ovakav plagijat, koji zanemaruje tradicionalno linearno shvatanje vremena, od uobičajenog se razlikuje po tome što optužuje autore iz prošlosti da su krali od onih koji su stvarali kasnije. Po rečima Fransoa Le Lionea, koji je ovaj pojam uveo u Radionicu potencijalne književnosti, „ponekad nam se dešava da otkrijemo kako je neka konstrukcija, za koju smo verovali da je sasvim nova, već bila otkrivena ili izmišljena u prošlosti, katkad čak u dalekoj prošlosti. Dajemo sebi u zadatak da prepoznamo takvo stanje stvari i da tekstove koji su u pitanju odredimo kao plagijate putem anticipacije.“¹ Konceptu krađe od budućih autora je na prilično bukvalan način ilustrovaо Žorž Perek u svojoj noveli *Zimsko putovanje* (*Voyage d'hiver*). U njoj izvesni profesor otkriva delo imaginarnog autora, u kojem prepoznaje doslovne citate Remboa, Malarmea, Lotreamona. Jedina začkoljica je u tome što je taj neselektivni plagijator živeo pre svojih uzora, na osnovu čega profesor zaključuje da su svi oni bili plagijatori.² I Bajar naizgled polazi od ludičkog nivoa te novele. U prepoznatljivom stilu akademski koncizno i potkovano izlaže potpuno antiakademske prepostavke, ali ide još dalje. On pokušava ne samo da locira anticipirajući plagijat kod realnih autora, nego ovu pojavu definiše u nekoliko nivoa.

Dok optužuje Voltera da je kralj od Konana Dojla, Mopasana da je krišom prepisivao Prusta, zatim autore *Tristana i Izolde* da su kopirali romantičare, pri tom se pozivajući na istovremeno duhovite i argumentovano obrazložene primere, Bajar ne ostaje na anegdotskom nivou nagađanja, već pokušava da sistematizuje termin anticipirajućeg plagijata. Prvi krite-

¹ Oulipo, *La littérature potentielle*, Gallimard, 1973, str. 21.

² Novela „Zimsko putovanje“ je objavljena u mom prevodu u *Koracima* 3–4/2009.

rijum, na osnovu kojeg autor ubedljivo identificuje anticipirajući plagijat, jeste *disonantnost*, izolovanost nekog autora ili dela. Utisak da neko delo iskače, štrči iz dominantne struje svoje epohe, kao što su *Tristan i Izolda* svojom tematikom povezivanja eroza i tanatosa iskakali iz srednjovekovne književnosti, gotovo u potpunosti posvećene crkvenom stvaralaštvu, za Bajara je prvi dokaz krade od budućih autora, ili kako ih on naziva, „utvara budućnost“. „Odeljci nastali plagiranjem putem anticipacije ostavljaju utisak da nisu našli svoje mesto u delu u kojem se nalaze [...]. Pojavljuju se kao neka vrsta stranog tela čije je poreklo tajanstveno, oblik neobičan, a uloga nerazumljiva.“³ Reč je dakle i o delovima jednog dela koji su disonantni u odnosu na celinu. Ovu tezu Bajar ubedljivo brani na primeru odlomka iz Volterovog *Zadiga* koji neodoljivo podseća na tipičan pasaž iz *Šerloka Holmsa* Artura Konana Dojla. U ovom slučaju, Bajar odlomak iz *Zadiga* komentariše kao „usamljen“, „izolovan“, „kao da je iščupan iz nekog drugog dela“, ukratko, *netipičan* i u odnosu na Volterovu novelu i u odnosu na čitav XVIII vek. S druge strane, ovakav odlomak je i iz prizme neobaveštenog čitaoca *tipičan* za romane o Šerloku Holmsu, uopšte, školski primer detektivskog romana. Žanrovska dominanta je Bajaru dovoljna da presudi da je Šerlok Holms „tekst prvog reda“, odnosno da je upravo Volter bio taj koji je prepisao od Konana Dojla, a ne obrnuto.

Bajarov anticipirajući plagijat ne shvata se kao prosto prepisivanje kao u Radionici potencijalne književnosti, već predstavlja niz tematskih veza koje među sobom, naoko slučajno, uspostavljaju vremenski udaljena dela. Bajar se u razmatranju ovih veza koncentriše na pojam *novine*, koju definiše kao „istraživanje onoga što su savremenici zaobišli“. Autori kao Sofokle sa *Kraljem Edipom*, Bodler sa *Cvećem zla*, Lorens Stern sa svojim *Tristramom Šendijem*, oštrosu se suprotstavili vladajućim književnim vrednostima i preokupacijama. Odlika takvih pisaca jeste „traganje za onim čime se drugi nisu bavili“; oni donose potpunu suprotnost važećem opštem mestu time što uvode novu estetičku problematiku. Uzimajući Bodlera kao paradigmu umetnika koji svojim iskorakom najavljuje čitavu struju pesnika – pripisujući mu, zajedno sa Valerijem, implicitni kredo: „biti veliki pesnik, a ne biti ni Lamartin, ni Igo, ni Mise“ – Bajar kaže:

Definišući se suštinski protiv, Bodler ipak ne izmišlja put koji će se naknadno pokazati nužnim.

*On slučajno otvara jedno polje rada, koje je isto tako moglo brzo da se zatvori. Jer, kao što pokazuje Valeri, Bodlera je spaslo upravo to što je pronašao svoje naslednike.*⁴

Bajar svoje teze o novini produbljuje na primeru *Tristana i Izolde*, epopeje koja je jedinstvena u srednjem veku po produbljivanju veze između ljubavi i smrti. Ovaj, u srednjem veku oksimoronski spoj, u doba romantizma postao je opšte mesto. Ne oklevajući, autor ovog eseja optužuje Berula i ostale autore *Tristana i Izolde* (ne štedeći ni anonimne) da su čitali romantičare, Getea, Konstana, Igoa, i ne samo čitali, već primenjivali njihovu poetiku u radu na epopeji.

Duhovitim pristupom temi plagijata Bajar izriče duboko zasnovane stavove o istoriji književnosti. Kroz priču o jedinstvenosti *Tristana i Izolde* u srednjovekovnoj epohi, Bajar

³ Pjer Bajar, *Anticipirani plagijat*, prev. Mira Popović, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 35.

⁴ Isto, str. 95.

pokušava da uspostavi razliku između dva tipa vremena: istorijskog i književnog. Istorijsko vreme bi u ovoj dihotomiji bilo linearno i kontinuirano, a književno vreme retrospektivno i isprekidano. Pri tom je svaki susret između književnog i istorijskog vremena potpuno slučajan. Opaskom da je u *Tristanu i Izoldi* plagirana romantičarska poetika Bajar zapravo želi da istakne da spomenuta tema nije u srednjovekovnoj književnosti bila do te mere osvešćena kao u romantičarskom dobu. Dopushtajući slučajnost njenog iskršavanja u *Tristanu i Izoldi* i genijalnost njenom autoru, Bajar ipak daje primat dobu koje je svesno prišlo književnoj obradi ove teme, odnosno romantizmu.

„Genijalan autor“ uvodi novu jezičku problematiku u književnost i time biva izopšten iz istorijskog, događajnog vremena. Ovde se Bajar ponajviše oslanja na nezaobilaznog Prusta iz eseja *Protiv Sent-Beva* i na Valerija, koji je obezvređivao istorijsko-biografski pristup književnosti mnogo pre nego što je Bart konstatovao „smrt autora“. Predlažući uvođenje pojma *književno vreme* i autonomnu istoriju književnosti, Bajar je bez kompromisa pred istorijskim nepobitnostima:

Reči za Sterna da je pisac XVIII veka bilo bi jednako apsurdno i ograničavajuće kao kazati za Sofokla da je antički pisac. [...] Gledano istorijski, Stern je pisac XVIII veka, ali on to nimalo nije sa književnog stanovišta.⁵

Bajar koristi jedan ulipistički termin koji se izruguje istorijskom vremenu da bi se obraćunao sa još uvek prisutnim ostacima sent-begovskih tumačenja književnosti, sa univerzitetским, lagard-mišarovskim klasifikacijama, ne bi li još više podvukao Valerijevu pobunu protiv traganja za autorom u delu. (U tome još dalje ide njegova najnovija knjiga *Kad bi dela promenila autore*.⁶ Upadljiva je Bajarova bliskost Valerijevoj konцепцији književnog stvaranja, iz koje je izuzet svaki socijalni, psihološki, i šire gledano, *Ijudski faktor* (stavimo sve to pod etiketu „etike“). Jedino čemu u književnom tumačenju treba da se poklanja pažnja jeste jezik, ispitivanje njegovih mogućnosti.

[...] zar nije moguće sam Jezik smatrati remek-delom svih književnih remek-dela, pošto se svako ostvarenje takve vrste svodi na kombinacije moći jednog datog rečnika, prema jednom zauvek ustanovaljenim formama.⁷

Bajar nastavlja sa potkopavanjem istoričnosti i pozitivističke uzročnosti teorije književnosti, koje je započeo u prethodnoj knjizi *Demain est écrit* (*Budućnost je napisana*). U svojoj kritici ističe kako su, ako prihvatimo da je razvoj književnosti razvoj jezika, sami autori, poetike, književni pokreti ništa drugo do – puka *slučajnost*. Tradicionalno shvaćeni plagijat se zasniva na vremenskom sledu i mogućnosti potonjeg autora da pročita dela prethodnog. Ali ako usvojimo jedno nezavisno *književno vreme*, koje je nelinearno, sinusoidno i neposledično – jedno samostalno *vreme u jeziku* – neminovno se mora ukinuti i tradicionalna konotacija pojma plagijata, i uvesti jedan nelinearni način potkradanja iz onoga što impli-

⁵ Isto, str. 110.

⁶ Pierre Bayard, *Et si les œuvres changeaient d'auteur?*, Minuit, 2010.

⁷ Pol Valeri, *Pesničko iskustvo*, prev. Kolja Mićević, Prosveta, Beograd, 1980, str. 356

citno u jeziku već postoji, ali će tek kasnije biti napisano. Borhesov *Pjer Menar*, koji ispisuje plagijat, nesvestan toga, ovde se nameće kao naročito primamljiva analogija.

Ako imamo u vidu da je Bajar naumio da iskoreni mitove vezane za autora i doba, da raskrinka vrednovanje književnog dela na osnovu „miljea i trenutka“, biće nam jasnije zašto je Sofokla proglašio plagijatorom Frojda i policijskih romana, a zašto Lorensa Sternu smatra dostoјnjim naslednikom Džojsa i pisaca novog romana. Čitajući ovaj esej, i neobavešteni čitaoci pre svega će se nasmejati i dobiti priliku da kroz novu prizmu pročitaju neke samozvane klasične pisce, koji su u stvari samo bili nekažnjeni plagijatori.